

UDK 81'373.7:27-23

Dana Baláková

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

dana.balakova@ku.sk

В. М. Мокиенко

Филологический факультет, Санкт-Петербургский университет

mokienko40@mail.ru

NIČ NIE JE NOVÉ POD SLNKOM

Čo bolo, je to, čo aj zasa bude. A čo sa už stalo, to sa opäť stane.
Nič nie je nové pod slnkom. Ak je niečo, o čom by človek povedal:
»Pozri, toto je niečo nové! «, už to bolo v časoch, ktoré boli pred nami.
(Kaz 1, 9–10)

The study focuses on a cognitive-pragmatic analysis of biblical phraseology. The dynamics of biblical expressions is understood as part of the common European cultural tradition vis-à-vis their functioning in a particular socio-cultural context. The younger generations of Russian, Slovak, and German speakers exhibit differences in usage, i.e., their phraseological competence as well as their knowledge and awareness of the motivational source of biblical terms in their mother tongues. The description and interpretation of the results of the study are based on an interlinguistic comparative analysis.

Keywords: biblical phraseology, source texts, biblical phraseology in spoken usage, phraseological competency, interlinguistic comparison

Razprava prinaša kognitívno-pragmatickú analýzu slovenskej izbibličnej frazeológie. Dynamiku biblických výrazov rozumieme ako súčasť spoločnej európskej kultúrnej tradície v rámci jej funkcie v konkrétnom sociokultúrnom kontexte. Mladšie generácie ruských, slovenských a nemeckých hovoriacich vykazujú rozdiely v používaní, t.j. v frazeologickej kompetencii a v znalosti a vedomosti o motivačnej zložke biblických výrazov v ich materiných jazykoch. Opis a interpretácia výsledkov štúdie sú založené na interlingvistickom porovnaní.

Kľúčne besedy: izbibličná frazeológia, biblizem, besedilo izvirníka, izbibličná frazeológia v hovorených jazykoch, frazeologická kompetencia, medzijazyková príkladová analýza

Dynamické spoločenské procesy 80. – 90. rokov 20. storočia zanechali výrazný vplyv na európskom spoločenstve, a teda aj na jeho jazykoch, vrátane jazykov slovenských. Kniha kníh bola odjakživa predmetom záujmu vedcov – filológov nevynechajúc. *Orbis pictus* v diachronno-synchronom prístupe – európske kultúrne dedičstvo, jazyk Biblie a jeho vplyv na formovanie národov oddávna spätých s kresťanskou kultúrou zaznamenal v zmenenom spoločensko-politickom kontexte renesanciu záujmu o biblickú frazeológiu v krajinách bývalého východného bloku, najmä v Rusku. V rámci aktuálneho návratu k biblickým textom, ktoré sú zdrojom

internacionalizmov v jazykoch, však lingvisti popri tejto konštatácii zároveň vo svojich výskumoch poukazujú aj na isté kvalitatívne či kvantitatívne rozdiely evidentné pri ich komparácii, na vzťah univerzálnosť verzus špecifickosť, príznačný pre ten-ktorý jazyk (Мокиенко 1995; Stěpanova 2004; Вальтер 2013; Skladaná 2013 a iní).

Prvoradou úlohou frazeológov sa stalo definičné vymedzenie predmetu výskumu – biblizmus, biblická frazeológia, keďže od užšieho či širšieho chápania problematiky závisí ich kvantifikácia a následný lexikografický opis. Skúsenosti pri zostavení slovníkov ako napr. *Толковый словарь русских библейских выражений и слов* (Мокиенко, Лилич, Трофимкина 2010), *Немецко-русский словарь библеизмов* (Walter, Mokienko 2009), *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren* (Walter, Komorowska, Krzanowska i zespól. 2010) a *Schwarzes Schaf, falscher Prophet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren* (Walter, Fojtů 2012) ukazujú, že časť spoločného fondu biblizmov v európskych jazykoch sa vytvorila nie na základe priameho pôvodného aforizmu či frázy, ale na základe frazeologizácie syntaktického spojenia, obrazu alebo námetu z Biblie. Pre aforizmy a výrazy podobného typu používa prof. H. Walter termín „nepriame biblizmy“ (Балакова, Вальтер, Мокиенко 2015: 16) a argumentom na začlenenie do slovníka je ich úzka spätosť s biblickým textom, možnosť odhaliť túto súvislosť na základe ich vnútornej formy.

Členenie na *priame* a *nepriame* biblizmy umožňuje vymedziť biblickú frazeológiu v širokom zmysle chápania pojmu, t. j. na jednotky, ktoré sú citátmi zo Starého či Nového zákona (priame biblizmy), a jednotky, ktoré sú alúziami na biblické obrazy či podobenstvá, prípadne tie, ktoré pochádzajú z ľudovej reči, mytológie či iných prameňov a rozšírili sa vďaka Biblii (Walter, Fojtů 2012: 4). Stěpanova (2004: 61) hovorí o *jadre* a *periférii*, ktorá je výrazne diferencovaná. Predmetom lexikografického opisu autorov výkladového slovníka, obsahujúceho cca 2000 jednotiek *Толковый словарь библейских выражений и слов* (Мокиенко, Лилич, Трофимкина 2010), sa stali ruské *bibilizmy*, t. j. slová, výstižné výrazy, aforizmy i citáty z Biblie, parémie v širokom zmysle.

Diferencovanosť súboru biblizmov umožňuje skúmať danú problematiku z viacerých aspektov a následne typologizovať jazykové špecifiká príslušných biblizmov. Na základe vzťahu k východiskovému pramennému textu možno napr. vymedziť nasledujúce typy biblizmov (demonštrujeme ich na troch jazykoch – dvoch slovanských (ruštine – východoslovanský, slovenčina – západoslovanský) a nemčine:

a) slová či výrazy, ktoré sa v Biblii uplatnili v priamom význame, ale v literárnych a iných textoch vo význame prenesenom-от Адама // od Adama // seit Adams Zeiten; seit Adam und Eva; на песке строить/ построить на песке *что* // stavať (postaviť) na piesku [*niečo*] // auf Sand bauen; auf Sand gebaut; вкушать от дерева познания добра и зла // jesť zo stromu poznania // vom Baum der Erkenntnis essen (ugs. naschen); отделять / отделить плевелы (плевелы. *арх.*) от пшеницы (от зёрен) // oddeliť plevy od zrna (zrno od pliev); отделить кóкол' od пшенице // die Spreu vom Weizen trennen (sondern, teilen); запретный плод // zakázané ovocie // verbotene Früchte; (seltener) eine verbotene Frucht a pod.

b) slovo či výraz uplatňujúci sa v Biblii v priamom i prenesenom význame: посыпать пеплом главу // sypať si popol na hlavu // sich Asche aufs Haupt streuen; нести свой крест // niesť svoj kríž // нем. sein Kreuz [geduldig, tapfer] tragen; sein Kreuz auf sich nehmen; рвать на себе волосы // trhať si vlasy // sich die Haare raufen; открывать/открыть (раскрывать/раскрыть) глаза кому на кого, на что // otvoriť/otvárať niekomu oči // jmdm. die Augen öffnen; бить (колотить, ударять) себя в грудь // biť sa do prs // sich an die Brust schlagen; скрежетать зубами // škripať zubami // mit den Zähnen knirschen; zähneknirschend; заблудшая овца (овечка) atď.;

c) slová a výrazy, ktoré sa v Biblii ako ustálené jazykové jednotky nenachádzajú, status biblizmov nadobudli až v neskoršom textovom uplatnení (*nepriame biblizmy* – terminologické vymedzenie H. Waltera): Вера горами движет (двигает) Вера и горы с места сдвинет // Viera hory prenáša // Der Glaube versetzt Berge (kann Berge versetzen); возвращение блудного сына // návrat márotnatného syna // die Heimkehr des verlorenen Sohnes; Фома неверующий (неверный) // neveriaci Tomáš // ungläubiger (ugs. unzuverlässiger) Thomas; в costume Адама // v Adamovom (Evinom) rúchu // im Adamskostüm; зарывать/зарыть талант [в землю] // zakopať [si] svoj talent // sein Talent vergraben; Запретный плод сладок // Zakázané ovocie najviac chutí // Verbotene Früchte sind süß; соломоново решение // šalamúnske rozhodnutie (riešenie) // salomonische Entscheidung; содом [и гоморра] // Sodoma a Gomora // Sodom und Gomorrha a pod.

d) slová a výrazy, ktoré sa vyskytujú ako ustálené jazykové jednotky aj v Biblii, aj v literárnych textoch či úze: Всеу своё время [и время всякой вещи под небом]; Всеу свой час и время всякому делу под небесами // Všetko má svoj čas // Alles hat seine Zeit; Кто ищет, тот всегда найдёт // Kto hľadá, nájde // Wer sucht, der findet; Взывшие меч – от меча (мечом) погибнут; Кто с мечом к нам войдёт, от меча и погибнет // Kto mečom bojuje, mečom zahynie // Wer mit dem Schwert kommt, wird durch das Schwert sterben; Око за око, зуб за зуб // Oко за око, zub za zub // Auge um Auge, Zahn um Zahn; альфа и омега // alfa a omega // das A und O; обоюдоострый меч; обоюдоострое оружие // dvojsečná zbraň; dvojsečný meč // ein zweischneidiges Schwert; служить двум господам // slúžiť dvom pánom // zwei Herren (gleichzeitig) dienen; не иметь (не знать), где голову приклонить (склонить); негде голову приклонить (склонить) // nemať kde hlavu skloniť // sein (müdes) Haupt betten a pod.

Výber jazykov, na ktorých sme demonštrovali možnú typologizáciu biblizmov, nie je nijako náhodný. Ruský spisovný jazyk je v protiklade k slovenskému či nemeckému v súvislosti s rozdielnymi prekladateľskými tradíciami (západoslovanské a nemecké texty vychádzajú z latinských prekladov Biblie, ruské spadajú do byzantskej tradície); odlišné je ich sociálno-kultúrne prostredie v grécko-slovanskom areáli (Slavia Orthodoxa), v slovansko-latinskom areáli (Slavia Latina) a nemeckom areáli, ako upozorňujú v súlade s odbornou literatúrou (Tolstoj 1988) autori nedávno vydanej monografie (Балакова, Вальтер, Мокиенко 2015: 15); osobitosti vyplývajú aj z konfesionalnej orientácie nositeľov jazyka, zo vzájomného pôsobenia kresťanských predstáv s predkresťanskými, úlohu zohrávajú špecifiká jazykovej situácie v rôznych

historických obdobiach a impulzom môže byť aj sémantický synkretizmus samotného textu Biblie, rozdielne uplatnenie pôvodne spoločných sémantických potencií, ako aj medzijazykové kontakty v rámci európskej literatúry či umenia.

Napriek spoločnému pôvodnému zdroju biblizmy v jazykoch Európy teda vôbec nie sú totožné (pozri bližšie Балакова, Вальтер, Мокиенко 2015). Práve preto je lexikografická interpretácia symboliky Biblie, reflektovaná v súčasných spisovných jazykoch, jedným z aktuálnych vedeckých a didaktických problémov. Nie je preto náhodou, že súčasní lexikografi zdôrazňujú potrebu zostavenia a vydania „Európskeho slovníka biblizmov“, ktorý „by mohol demonštrovať európske dedičstvo Biblie v celej jeho rozmanitosti, a prispieť tak diskusiou k ozrejmeniu vzťahu špecifické verzus univerzálne vo frazeológii európskych jazykov“ (Хлебда 2010). Malým príspevkom (135 biblizmov) v tomto smere sa stala *Лента библейской мудрости. Библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках* (Балакова, Вальтер, Венжинович, Гутовская, Иванов, Мокиенко 2014).

Ako však výskumy dokazujú, z bohatého inventára frazém späťých s Biblou sa mnohé uplatňovali vo verejnej komunikácii aj v časoch politicky nepriaznivých (Mlacek 2007; Мокиенко 1995) a pevná súčasť európskeho frazeologického fondu žila v po/vedomí používateľov jazyka kontinuálne a v komunikácii sa uplatňovala mnohokrát bez uvedomenia si zreteľných súvislostí s motivačným prameňom (Bibliou či kresťanstvom), najmä ak v štruktúrnom zložení frazém neboli prítomné neželateľné komponenty explicitne naznačujúce ich pôvod; napr. v slovenčine sa prejavovali tendencie vynechávať nevhodný/inkriminovaný komponent, čo viedlo k zastieraniu (stáť ako *solný stĺp* – vynechanie adjektíva *solný*) či narúšaniu pôvodného obrazu (chudobný ako *kostolná myš* – vynechanie adjektíva *kostolná*) v snahe eliminovať náboženský punc (Skladaná 1997: 290); pri niektorých z nich (Коціш 1993: 203) dochádzalo k významovým posunom či deviáciám (napr. *chudobní duchom, na duchu* – ‚duševne obmedzený‘; *Láska hory prenáša* – namiesto *Viera hory prenáša* a pod.).

Vitalitu kultúrneho dedičstva reflektuje napr. aj denník Pravda, ktorý bol v rokoch 1948 – 1989 tlačovým orgánom ÚV KSS. Len v priebehu jedného mesiaca (október 1988) sa v 25 výtlačkoch uplatnilo 113 frazém biblického pôvodu (Markovičová 2013: 134).

A nielen v slovenských spoločenských pomeroch „pred“ (t. j. obdobie pred 80. – 90. rokmi minulého storočia) biblická frazeológia ako „akumulátor“ tradičnej náboženskej a knižnej kultúry pretrvávala bez ohľadu na politické kataklizmy. Dokonca aj pre idiolekt Stalina či Lenina je príznačná biblická „patina“ novátorsky implementovaná vo viere socialistickej (Мокиенко, Лилич, Трофимкина 2010: 3–4).

Ak teda hovoriť o „dni po“, nesporným prínosom časovo vymedzeného prelomu je jeho stimul/impulz smerom k výskumom orientovaným na tento výsek frazeologického fondu – v jazykoch národných i v medzijazykovej komparácii. Hoci jazyk Biblie európske národy zjednocuje, každý jazyk má svoj inventár (kvalitatívno-kvantitatívne vymedzený) biblických výrazov, charakteristický pre ten-ktorý jazyk, vyznačujúci sa istými špecifikami (odlišné komponentové zloženie, rozsah štruktúry frazémy), inventár žijúci v diachróno-synchrónnom pohľade vlastným životom – v jeho uzuálnych i neuzuálnych podobách (Мокиенко, Лилич, Трофимкина 2010: 8).

Frazeológia (a teda aj biblická frazeológia) ako súčasť kolektívnej pamäti – akumulačnej, kultúrnej i komunikačnej (Dolník 2010: 97) – kontinuálne reflektuje spoločensko-politické zmeny, čo výskum frazeologického fondu prirodzeného jazyka zreteľne potvrdzuje, preto sledovanie pohybu na osi centrum – periféria (aj v kontexte internacionalizácie a globalizácie) či sledovanie reálneho života (spôsobov uplatňovania) týchto jednotiek v komunikácii patrí k produktívnym prístupom registrovania vývinových tendencií príslušného jazyka/jazykov v širších reláciách – v medzijazykovej komparácii. Aktuálne práce sú toho jednoznačným svedectvom a v súlade s mottom nášho príspevku už *ničím novým pod slnkom*.

Predsa len chceme upriamiť pozornosť na výsledky výskumu, ktorý bol súčasťou projektu *Biblia a kresťanstvo vo frazeológii* a predstavoval isté novum v prístupe k danej problematike: kognitívno-pragmaticky posúdiť poznanie reálií Svätého písma u natívnych hovoriacich. Už pilotná sondáž, uskutočnená na pôde Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku na vzorke slovenských študentov (130 filológov) a následne aj v medzigeneračnom porovnaní (130 respondentov vo veku 40 – 60 rokov), preukázala zaujímavé výsledky: aktívna znalosť sledovaného súboru frazém u strednej generácie bola vyššia ako u mladej generácie, napriek tomu, že nešlo o vyprofilovanú špecifickú vzorku ako v prípade mladej generácie, t. j. o vysokoškolákov – slovakistov (podrobnejšie Балакова, Ковачова, Мокиенко 2013). Autori projektu sa následne rozhodli upriamiť pozornosť na špecifikujúce a integrujúce tendencie v nadnárodných reláciách, a to v ruštine, slovenčine a nemčine, teda v jazykoch, ktoré v diachrónnom-synchrónnom prístupe umožňujú viacrozmernú komparáciu. Zjednocujúcim faktorom sledovania relácie dynamika spoločenských zmien konca minulého storočia a ich reflex v jazyku sa stal ich geopolitický priestor (príslušnosť k socialistickému bloku).

Pri zostavení súboru FJ biblického pôvodu sa autori museli vysporiadať so všeobecnými teoretickými, v úvode naznačenými problémami definičného vymedzenia biblizmov, zvážiť ich výber vzhľadom na komparatívny aspekt a dotazníkovú metódu (aspekt percepčnej únosnosti), kvalitatívno-kvantitatívne vymedziť vzorku respondentov: do dotazníka bolo v zmysle širšie ponímanej biblickej frazeológie zahrnutých 80 jednotiek (frazémy i parémie, priame i nepriame biblizmy), vyskytujúcich sa vo všetkých troch jazykoch (viac či menej diferencovane sa uplatňujúce aj v súčasnej komunikácii); vzorka respondentov pozostávala z natívnych hovoriacich – 130 ruských, 130 slovenských a 130 nemeckých filológov-vysokoškolákov.

Cieľom bolo zistiť u súčasnej mladej generácie jej frazeologickú kompetenciu v rozsahu *aktívna znalosť* – *pasívna znalosť* – *neznalosť* a keďže respondenti neboli oboznámení s tým, že ide o biblizmy, aj *schopnosť určiť pôvod* posudzovaných jednotiek. Na základe odpovedí¹ bolo možné identifikovať *centrum* – *postcentrum* – *perifériu* úzu biblizmov z aspektu národného i internacionálneho (aspoň výberovo uvádzame niektoré údaje, ktorými sa budeme ďalej v našom príspevku

¹ *Aktívnu znalosť* na základe označenia: 1A (poznám, používam, *viem vysvetliť*) a 1B (poznám, používam, *neviem vysvetliť*); *pasívnu znalosť* uvedením kvalifikátora: 2A (poznám, nepoužívam, *viem vysvetliť*) a 2B (poznám, nepoužívam, *neviem vysvetliť*); *neznalosť* indexom 3 (nepoznám).

zaoberať), napr.: pri komparácii jednotlivých národných respondentských vzoriek najrozsiahlejšie centrum bolo zaznamenané u ruských respondentov – 58 %, o niečo menšie u slovenských študentov 56 % a nemeckých vysokoškolákov 52, 5 %; v rámci medzijazykového porovnania bolo možné identifikovať centrum v prieniku všetkých troch jazykov – 25 FJ (31 %), centrum v prieniku dvoch jazykov (rusko-slovenskom, rusko-nemeckom a nemecko-slovenskom – spolu 19 FJ (24 %), ako aj jednotky patriace do centra len jednej jazykovej vzorky (na základe rovnakej metodiky sa dalo vymedziť aj postcentrum či perifériu).

Vzhľadom na vyššie uvedenú ambíciu sledovať vzťah *univerzálne – špecifické* z aspektu frazeologickej kompetencie upriamime pozornosť na krajné póly, t. j. všimneme si jednotky, ktoré patria v prieniku všetkých troch respondentských vzoriek buď do centra úzu, alebo, naopak, do periférie.

a) FJ patriace do centra úzu vo všetkých troch jazykoch:

- Возлюби (люби) ближнего своего [как самого себя] // Miluj svojho bližneho ako seba samého // Liebe deinen Nächsten wie dich selbst
- возвращение блудного сына // návrat márnотratného syna // die Heimkehr des verlorenen Sohnes
- нести свой крест // niesť svoj kríž // sein Kreuz tragen
- во веки веков // na veky vekov // bis in alle Ewigkeit
- в костюме Адама (Евы) // v Adamovom (Evinom) rúchu // im Adams- (Evas-)Kostüm
- Запретный плод сладок // Zakázané ovocie najviac chutí // Verbotene Früchte sind süß
- Кто ищет, тот всегда найдёт // Kto hľadá, nájde // Wer sucht, der findet
- Око за око, зуб за зуб // Oko za oko, zub za zub // Auge um Auge, Zahn um Zahn
- испускать/испустить (выпускать/выпустить) дух; испускать/испустить [последнее] дыхание; испускать/испустить [последний] вздох // vypustiť dušu // den Geist aufgeben; in den letzten Zügen liegen
- Что посеешь, то и пожнёшь // Ako kto seje, tak žne // Was du sähest, wirst du ernten
- Всему своё время [и время всякой вещи под небом]; всему свой час и время всякому делу под небесами // Všetko má (chce) svoj čas // Alles hat seine Zeit
- Дни его сочтены // Jeho dni sú spočítané // Jmds. Tage sind gezählt
- на седьмом небе (быть, чувствовать себя) // (ako) v siedmom nebi (byť, cítiť sa) // im siebenten Himmel sein
- между небом и землёй // medzi nebom a zemou // zwischen Himmel und Erde sein
- Чаша (мера) [терпения] переполнена // Pohár (kalich/miera) utrpenia (trpezlivosti) sa preliat/a, prekypel/a // Das Fass zum Überlaufen bringen
- Волосы (волоса) становятся/стали (встают/встали, поднимаются/поднялись) дыбом // Vlasy dupkom vstávali [na hlave] // Jmdm. stehe die Haare zu Berge
- рвать на себе волосы // trhať si vlasy // sich die Haare raufen

- открывать/открыть (раскрывать/раскрыть) глаза кому *na koho, na čo* // otvoriť (otvárať) oči niekomu // jmdm. die Augen öffnen
- изливать/излить душу кому, перед кем // vyliat' si dušu (srdce) [pred niekým, niekomu] // jmdm. sein Herz ausschütten
- скрежетать зубами // škripať zubami // mit den Zähnen knirschen
- капля в море // kvapka v mori // in Tropfen im Meer
- Кто не с нами (не со мною), тот против нас (против меня)// Kto nie je snami, je proti nám // Wer nicht mit uns ist, ist gegen uns
- лицом к лицу // tvárou v tvár // von Angesicht zu Angesicht
- от всего (от чистого) сердца (делать что) // z celého srdca (robiť niečo) // von ganzem Herzen
- Не рой (не копай) другому яму, сам в неё попадёшь // Kto druhému jamu kope, sám do nej spadne // Wer andern eine Grube gräbt, fällt selbst *hinein*

b) FJ patriace do periférie úzu vo všetkých troch jazykoch

- Неть (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём) // Nikto nie je doma prorokom // Der Prophet gilt nichts in seinem Vaterlande
- отрясти (отряхнуть, стряхнуть) прах от ног (с ног) своих // striasť prach zo svojich nôh // auf fruchtbaren Boden fallen
- колосс (гигант) на глиняных ногах // kolos na hlinených nohách // ein Koloss auf tönernen Füßen

Aj na základe *správnosti určenia pôvodu* sme opäť mohli sledovať istý prienik u všetkých troch respondentských vzoriek. Uvádzame teda tie jednotky, ktoré viac ako polovica respondentov označila za biblické frazémy, a zoradené sú podľa najvyššej hodnoty, ktorú dosiahli v rámci príslušnej vzorky respondentov počas výskumu (pre porovnanie uvádzame percento pri všetkých jazykovo vymedzených vzorkách respondentov, keďže išlo o značne diferencované rozdiely):

- 89 % Liebe deinen Nächsten wie dich selbst // 89 % Miluj svojho bližneho ako seba samého // 87 % Возлюби (люби) ближнего своего [как самого себя];
- 88 % seit Adam und Eva // 79 % от Адама // 74 % od Adama;
- 85 % návrat márnотratného syna // 67 % die Heimkehr des verlorenen Sohnes // 53 % возвращение блудного сына;
- 82 % jest' zo stromu poznania // 71 % vom Baum der Erkenntnis essen // 52 % вкушать от древа познания добра и зла;
- 80 % niešť svoj kríž // 71 % sein Kreuz tragen // 57 % нести свой крест.

Celkové poradie úspešnosti identifikácie pôvodu posudzovaných frazém bolo nasledovné: slovenskí vysokoškoláci 37 %, nemeckí 30 % a ruskí 18 %. Ruskí vysokoškoláci si teda pri vyhodnocovaní súboru frazém najmenej uvedomovali spätosť posudzovaného súboru s Bibliou – predpokladali literárne, folklórne či iné pramene.

Ak sme dosiaľ upriamovali pozornosť na *univerzálne* vo vzťahu k frazeologickej

kompetencii našich respondentov, v ďalšej časti nášho príspevku sa zameriame na *špecifické* v mezijazykovej komparácii. Ako prvú si všimneme diferenciáciu *centrum* – *periféria*. Niektoré jednotky totiž u dvoch z respondentských vzoriek figurovali v centre ich frazeologického úzu, kým u tretej vzorky patrili k periférii. Alebo isté FJ boli v centre úzu jednej z respondentských vzoriek, kým situácia v ďalších dvoch bola opačná. Išlo o nasledujúce jednotky:

- RJ/SJ *centrum*: Фома неверующий (неверный) // neveriaci Tomáš – NJ *periféria*: ungläubiger Thomas
- RJ/NJ *centrum*: Чешуя (завеса, пелена) упала (спала) с глаз чьих; покров упал (спал) с глаз // Die Schuppen fallen jmdm. von den Augen – SJ *periféria*: Beľmo spadlo z očí niekomu
- SJ/NJ *centrum*: stáť ako soľný stĺp // zur Salzsäule erstarren – RJ *periféria*: стоять как соляной столб
- RJ *centrum*: вносить/внести [свою] лепту – SJ/NJ *periféria*: prispieť [svojou] hrivnou // sein Scherflein beitragen
- SJ *centrum*: padnúť na úrodnú pôdu – RJ *periféria*: упасть на добрую почву – NJ *postcentrum*: auf fruchtbaren Boden fallen
- SJ *centrum*: ani písmenko (čiarka, bodka, ň) – NJ *periféria*: kein Jota – RJ *postcentrum*: ни [одна] йота
- SJ *centrum*: zmiest' z povrchu zemského niekoho, niečo – NJ *periféria*: vom Antlitz der Erde gehen (tilgen) – RJ *postcentrum*: стирать / стереть (сметать / смести) с лица земли кого, что

Tak, ako sme sa pristavili pri výraznejších rozdieloch v príslušnosti sledovaných biblických frazém k aktívnemu či pasívnemu úzu ruských, slovenských a nemeckých respondentov, rovnako upozorníme aj na rozlišnosti v schopnosti jednotlivých respondentských vzoriek správne identifikovať ich pôvod. Ako sme vyššie už uviedli, najvyššia úspešnosť bola u slovenských respondentov. Všimneme si však najmä výrazné mezijazykové rozdiely (nadpolovičná úspešnosť verzus úspešnosť menej ako 25 %), a to konkrétne: a) slovenský jazyk voči zvyšným dvom respondenstkým vzorkám (RJ a NJ); či jednotlivo – b) SJ voči RJ; c) SJ voči NJ:

a) SJ verzus RJ aj NJ

- SJ slúžiť mamone – 53 % // RJ служить мамоне – 12 % // NJ dem Mammon dienen – 17 %
- SJ ľudia dobrej vôle – 59 % // RJ люди доброй воли – 8 % // NJ Menschen guten Willens – 13 %

b) SJ verzus RJ

- SJ slúžiť mamone – 53 % // RJ служить мамоне – 12 % // NJ dem Mammon dienen – 17 %
- SJ Viera hory prenáša – 62 % // Вера горами движет (двигает); Вера и горы с места сдвинет – 23 % [NJ Der Glaube versetzt Berge – 55 %]
- SJ Mnoho je povolaných, málo vyvolených – 61 % // Много званых, [но] мало избранных – 12 % [Viele sind berufen, aber wenige sind auserwählt – 36 % NVŠ]
- SJ zlaté teľa – 55 % // RJ золотой (златой) телец (золотой телёнок) – 12%

- [NJ Tanz um das goldene Kalb – 46 %]
- SJ Nielen samým chlebom je človek živý – 52 % // RJ Не хлебом единым жив человек; Не о хлебе едином жив будет человек – 23 % [NJ Der Mensch lebt nicht vom Brot allein – 32 %]
- c) SJ verzus NJ
- SJ hodiť kameň (kameňom) po niekom – 55 % // NJ Stein des Anstoßes – 23 % [RJ бросать/бросить (кидать/кинуть, пускать/пустить) камень (камнем) в кого – 29 %]

Pri inej príležitosti (na fonde frazeológie so somatickým komponentom) sme demonštrovali (Báláková 2011) súlad s tvrdeniami P. Ďurča, opierajúcimi sa aj o výskumy iných lingvistov, t. j. fakt, že miera známosti, lexikografická registrácia a textová frekvencia nemusia byť korelujúce veličiny (Ďurčo 2008). Na materiáli biblickej frazeológie sa k tejto problematike opätovne vraciame vo vzťahu k slovenským jednotkám, ktoré si z uvedených hľadísk všimame v komparácii: odlišné komunikačné sféry (úzus slovenských vysokoškolákov – publicistická sféra), resp. empirický – textový úzus.² Išlo o 11 FJ, ktoré sa ocitli na periférii úzu slovenských respondentov. Na materiáli biblickej frazeológie sme podobne ako aj v predchádzajúcich výskumoch mohli potvrdiť, že rozdielne komunikačné sféry môžu (hoci nemusia) determinovať aj odlišnú živosť frazém. V publicistickej komunikačnej sfére situácia nebola identická – frekvencia niektorých FJ bola pozoruhodne vysoká (aj nad 200 výskytov), čo nás viedlo k ich rozčleneniu na 3 pásma:

- FJ s výrazným uplatnením (viac ako 100x): *duch a litera zákona // дух и буква [закона] // nach Buchstaben und Geist (des Gesetzes); ako jeden muž (človek) // как один [человек] // wie ein Mann; Nikto nie je doma prorokom // Нет (нет) пророка в своём отечестве (в отечестве своём) // Der Prophet gilt nichts in seinem Vaterlande;*
- FJ s nižším podielom na výstavbe textu (od 20 do 40 výskytov): *prispieť [svojou] hrivnou // вносить/ внести [свою] лепту // sein Scherflein beitragen; kolos na hlinených nohách // колосс (гигант) на глиняных ногах // ein Koloss auf tönernen Füßen; Lahšie prejde ťava uchom ihly, ako ... // Легче верблюду пройти сквозь игольное ушко, чем... // Eher geht ein Kamel durch ein Nadelöhr...; krívať na obe nohy // хромать на обе ноги // auf beiden Beinen hinken;*
- FJ s minimálnym textotvorným potenciálom (menej ako 10 výskytov): *Beľmo spadlo z očí niekomu // Чешуя (завеса, пелена) упала (спала) с глаз чьих; Покров упал (спал) с глаз // Die Schuppen fallen jmdm. von den Augen; krv z krvi, kosť z kosti niekoho // плоть от плоти [и кость от костей] чьей, кого; плоть от плоти [и кровь от крови] чьей, кого // Fleisch von meinem Fleische; posielat' niekoho, chodiť od Pontia (od Kaifáša) k Pilátovi // посылать от Понтия к Пилату // von Pontius zu Pilatus schicken (laufen); striasť prach zo svojich nôh // отрясти (отряхнуть, стряхнуть) прах от ног (с ног) своих // den Staub von den Füßen schütteln.*

² Slovenský národný korpus.

Ako z uvedeného prehľadu vyplýva, textotvorný potenciál prvých dvoch kategórií frazém (spolu 7 FJ) je výrazný a ich frekvencia napovedá, že sú pre danú komunikačnú sféru príznačné. Potvrdzujú to aj ich modifikované podoby uplatnenia, resp. aktualizácie. Mediálna sféra reflektuje zmeny v živote národného i jazykového spoločenstva a výrazne vplyva na jazykové vedomie či povedomie používateľov jazyka, a teda aj na ich frazeologickú kompetenciu. Dá sa teda predpokladať, že frekvenčne vysoký podiel príslušných FJ na výstavbe publicistických textov bude mať reálny vplyv na ich živosť aj v úže mladej generácie, na ktorú sme v rámci výskumu upriamili našu pozornosť – aj s ambíciou/perspektívou odstrániť *biele miesta* v ich lingvistickej či kulturologickej kompetencii.

LITERATURA

- Дана Балакова, Вера Ковачова, Валерий М. Мокиенко, 2013: *Наследие Библии во фразеологии*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald.
- Дана Балакова, Харри Вальтер, Наталия Ф. Венжинович, Марина С. Гутowska, Евгений Е. Иванов, Валерий М. Мокиенко, 2014: *Лента библейской мудрости. Библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках*. Могилев: Могилев: МГУ имени А.А. Кулешова.
- Дана Балакова, Харри Вальтер, Валерий М. Мокиенко, 2015: *Из библейской мудрости. Z biblickej múdrosti. Biblische Weisheiten*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald.
- Харри Вальтер, 2013: Блажен, кто верует, тепло тому на свете. Различия в библейской фразеологии немецкого и русского языков. Ur. H. Walter, V. M. Mokienco, D. Baláková. *Die slawische Phraseologie und die Bibel*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald. 69–75.
- Валерий М. Мокиенко, 1995: Фразеологические библеизмы в современном тексте. *Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов*. К 80-летию Русской / Северо-Западной Библейской Комиссии (1915–1995). Ur. П.А. Дмитриев, Г.И. Сафронов. Санкт-Петербург: Петрополис. 143–58.
- Валерий М. Мокиенко, Галина А. Лилич, Ольга И. Трофимкина, 2010: *Толковый словарь русских библейских выражений и слов*. Москва: Издательство Астрель.
- Войцех Хлебда, 2010: К идее европейского словаря библеизмов. // *И вновь продолжается бой...* Сборник научных статей, посвященный юбилею доктора филологических наук, профессора Светланы Григорьевны Шулежковой. – Магнитогорск: ГОУ ВПО «Магнитогорский гос. ун-т». 275–79.

- Dana BALÁKOVÁ, 2010: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald.
- Juraj DOLNÍK, 2010: *Jazyk – reč – kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- Peter ĎURČO, 2008: Princípy inovácií propozičných frazém. Ur. V. M. Mokiенko, H. Walter. *Frazeologia*, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej i Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. 339–50.
- František KOČIŠ, 1993: Významové deviácie biblických frazeologizmov. Ur. E. Krošláková. *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a culture*, Nitra: Vysoká škola pedagogická v Nitre. 201–05.
- Katarína MARKOVIČOVÁ, 2013: Biblická frazeológia v denníku Pravda v roku 1988. Ur. H. Walter, V. M. Mokiенko, D. Baláková. *Die slawische Phraseologie und die Bibel*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald. 132–38.
- Jozef MLACEK, 2007: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku.
- Jana SKLADANÁ, 1997. Biblia ako prameň slovenskej frazeológie. Ur. G. Habrajska. *Tekst sakralny. Tekst inspirowany liturgią*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 289–294.
- , 2013: J. Fenomén Bible v slovenskej frazeológii. Ur. H. Walter, V. M. Mokiенko, D. Baláková. *Die slawische Phraseologie und die Bibel*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald. 178–82.
- Slovak National Corpus – version prim-6.0-public-inf*
- Ludmila STĚPANOVA, 2004: *Česká a ruská frazeologie. Diachronní aspekty*. Olomouc: UP v Olomouci.
- Harry WALTER, Valerij M. MOKIENKO, 2009: *Deutsch-russisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen. Mit historisch-etymologischen Kommentaren*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald.
- Harry WALTER, Ewa KOMOROWSKA, Agnieszka KRZANOWSKA i zespół., 2010: *Deutsch-polnisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren*. Szczecin – Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald. Philosophische Fakultät, 2010.
- Harry WALTER, Petra FOJTŮ, 2012: *Schwarzes Chaf, falscher Proplet, barmherziger Samariter. Deutsch-tschechisches Wörterbuch biblischer Phraseologismen mit historisch-etymologischen Kommentaren*. Greifswald: Ernst-Moritz-Ardnt-Universität Greifswald.

POVZETEK

Vpliv svetopisemskih besedil na svetovno kulturo se kaže tudi v slovanskih jezikovnih sistemih. Pri enakem izvorniku izkazujejo različni jeziki precejšnjo prekrivnost v zgradbi in funkcioniranju izbiblične frazeologije, vendar tudi nekatere razlike. Pri tem ne gre le za različno raven poznavanja biblijskih realij, temveč tudi za razlike v rabi teh zvez v vsakdanjem govoru. Avtorja raziskujeta biblizme ruskega, slovaškega in nemškega jezika s kognitivno-pragmatičnega vidika. Z rojenimi govorci treh jezikov sta opravila anketo, ki je pokazala približno enako poznavanje in rabo izbiblične frazeologije med mladimi v Rusiji, na Slovaškem in v Nemčiji. Izkazane razlike so povezane predvsem z različnimi družbeno-kulturnimi vplivi na rabo biblizmov, kar se kaže v različni frazeološki kompetenci anketiranih govorcev. Tako so rojeni govorcev slovaškega in nemškega jezika natančneje označili izvor v anketi navedenih frazeoloških enot, medtem ko so rojeni govorcev ruskega jezika natančneje navajali njihov preneseni pomen. Primerjava je pokazala velik kulturološki pomen in kontinuiteto biblizmov, ne glede na različne zunajjezikovne okoliščine, ki so spodbujale ali ovirale njihovo aktivacijo v različnih državah.